

Las alps della Foppa

Autor(en): **Bergamin, G. Andriu**

Objektyp: **Article**

Zeitschrift: **Il glogn : calender dil pievel : annalas per historia, litteratura e cultura romontscha**

Band (Jahr): **15 (1941)**

PDF erstellt am: **27.07.2024**

Persistenter Link: <https://doi.org/10.5169/seals-881163>

Nutzungsbedingungen

Die ETH-Bibliothek ist Anbieterin der digitalisierten Zeitschriften. Sie besitzt keine Urheberrechte an den Inhalten der Zeitschriften. Die Rechte liegen in der Regel bei den Herausgebern.

Die auf der Plattform e-periodica veröffentlichten Dokumente stehen für nicht-kommerzielle Zwecke in Lehre und Forschung sowie für die private Nutzung frei zur Verfügung. Einzelne Dateien oder Ausdrucke aus diesem Angebot können zusammen mit diesen Nutzungsbedingungen und den korrekten Herkunftsbezeichnungen weitergegeben werden.

Das Veröffentlichen von Bildern in Print- und Online-Publikationen ist nur mit vorheriger Genehmigung der Rechteinhaber erlaubt. Die systematische Speicherung von Teilen des elektronischen Angebots auf anderen Servern bedarf ebenfalls des schriftlichen Einverständnisses der Rechteinhaber.

Haftungsausschluss

Alle Angaben erfolgen ohne Gewähr für Vollständigkeit oder Richtigkeit. Es wird keine Haftung übernommen für Schäden durch die Verwendung von Informationen aus diesem Online-Angebot oder durch das Fehlen von Informationen. Dies gilt auch für Inhalte Dritter, die über dieses Angebot zugänglich sind.

Las alps della Foppa

da G. Andriu Bergamin, v. scolast, Schluein

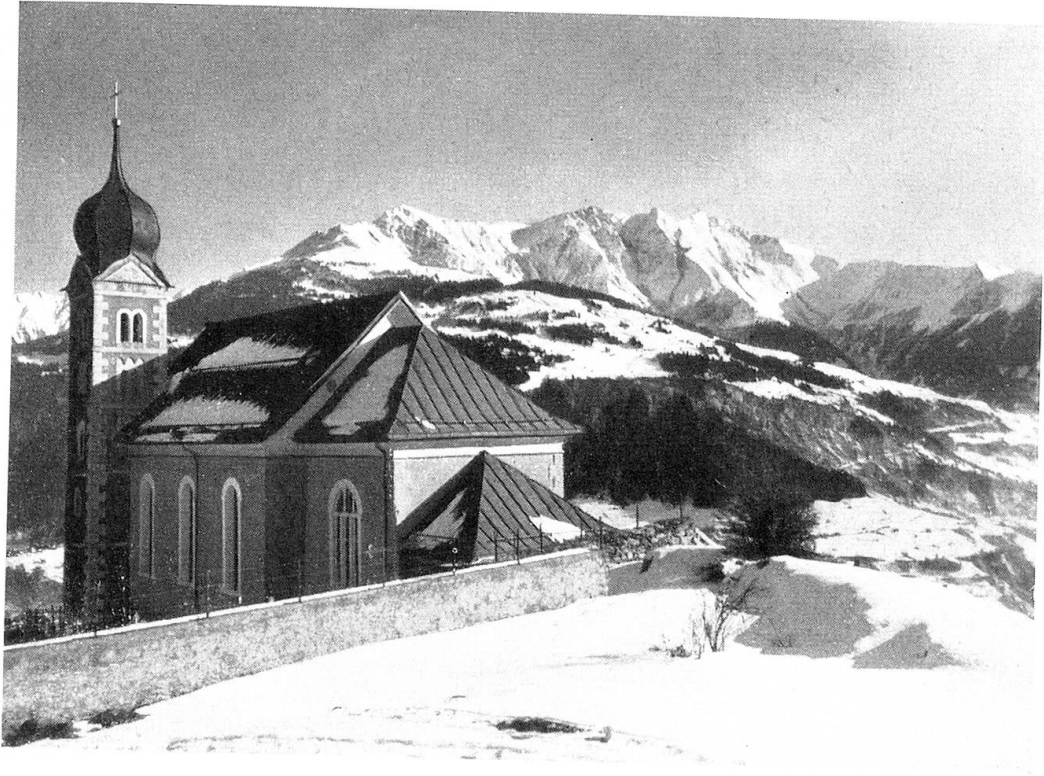
Surcrap

Treis spaziusas e bunas alps schaian sin la terassa de Surcrap, tut sin in-tschess de Lags. Cheu sesanflan treis alps: „Nagens de Lags“, „Mughels de Schluein“ e „S. Martin de Sagogn“. La vischnaunca de Lags ha 1917 baghiau ina via d'uaul tochen l'entschatta de Surcrap. Bein ni mal san ins uss ira cun carr entochen avon tegia de tuttas treis alps. Havess ins eregiu ella sut il num „via ded alp“, fuss il subsidi staus pli gronds e la via buca vegnida mendra. Schluein ha vuliu pagar nuot vidlunder; lur alp Mughels drovi ina via ded alp, fatg seigi encuntercomi ina via d'uaul. Suentèr ditg sestrer ha Schluein, q. v. d. ils possessurs dils dretgs d'alp, pagau sco contribuziun vid la via 5000 frs. Sagogn ha stuiu pagar depli, pertgei ch'ella survescha a ses vischins era — silmeins in toc — sco via d'uaul e de cuolm.

Tgei levgera de transportar ussa il purment a casa encunter tshels onns! La via vedra fuv'ina stretga, fetg carpusa, quasi profunda val. Buc in mument astgav'ins schar ordamaun targliun e gurvèt. Sche quel fuss buca staus curclaus e ligiaus bein, riscav'ins, che stèra, mignucas e tshagrums ruclassen da Gonda giu e massen empaglia.

Sper la via vedra sesanfla sur Valvau la „fontauna dils zezens“. Cheu ruassavan quels e dustavan la seit cun quella ferdaglia aua. Quella fontauna cuora mo circa 3 meins; gl'auter temps eis ella schetga. Cuort suenter la cargad'entscheiv'ella a simar, ha igl uost la pli bia aua e cala il davos de settember suenter in pèr notgs de schelada. Ei quei buca gest il temps ch'il glatscher liua? „Fontauna“ e contuorn sin material della sballunada dil Segnes. Aunc duas curiositads ha Surcrap, ch'èin vengonzas de menzionar: La ruosna de tgauns e l' Janetga sfundrada digl ual ault; omisduas sin territori de Mughels, l' alp amiez de Surcrap. Ei vegn detg, ch'ins hagi ina gada fiers giuaden in tgaun. Quel seigi vegnius alla glisch giu Flem, maltarschinaus, mo aunc vivs. Da cheu il num „ruosna de tgauns“. In crap ha ina pulita urialetta avon ch'el scadanond anfla finalmein ruaus en la profunditad. Maneivel dalla ruosna ei buca de traplàr in crap: ella ha daditg lagutiu tutta. Cura che la dertgira ei stada si Surcrap, ha ella ad uras seprovediu cun crappa. Finiu quella, manegia in advocat, de fierer giuaden in uaibel e „mirar“ co ei tuni.

Igl ual ault cull' aua dil glatscher svanescha tuttenina egl intern dell' alp ni dil cuolm. Nua ch'el vegn puspei alla glisch san ins buc. Igl ei vegniu pretendiu, ch'el spisgeschi il lag de Cauma. Emprovas cun colur ni sal èin aunc mai vegnidas fatgas.

Baselgia de Ruschein

La ruosna de tgauns e la sfundrada digl ual selaian buca declarar cun la sbalunada dil Segnes, perquei che quella tonscha mo entochen Surcrap.

La scargada ei fixada sils 22 de settember, buca mo per Surcrap, era per las autras alps de Lags e Sagogn.

I. L'alp de Schluein

Il num dell'alp ei Mughels. Quei plaid er'ius totalmein en emblidonza. In premurau cau d'alp ha recavau quel ord ina scartira veglia. Gia avon 60 onns patertgava quel ferm vid il baghegiar stallas. Paucs onns suenter sia mort ei siu plan vegnius realisaus.

Davart l'istoria ni acquista de Mughels savein nus pauc auter che nuot. Era la tradiziun ei paupra. Suenter ils conts de Werdenberg ed ils baruns de Razén, ein ils de Mont-Löwenberg a Schluein, ina lingia laterala dils de Mont a Vella, daventai possessurs de pliras alps. La tradiziun di, ch'il tat dil davos barun de Schluein (il davos barun ei morts 1902) hagi teniu mal casa. Ver eis ei, ch'ils de Mont de Schluein han vendiu el 18avel tschentanner il Mère Blengias. Ina partida cuolms de Versomi senumnan aunc oz „Schleuser Berge“. Ord in contract de 1797 san ins concluder, che privats de Schluein havevan gia part de Mughels. Quei onn ei vegniu eregiu duas tegias novas. Igl ei enumerau manedlamein, tgei astgava aunc vegnir duvrau dallas tegias vedras. Ei stat bein el contract, tgi ha surpriu la lavur e tgi ha suttascet, mo dals de Mont vegn ei buca tratg flad. L'alp de Schluein ei la suletta alp cun dretgs da vard seniastra dil Rein sura, da Tschamut entochen Tumein.

Dals 164 dretgs, pli baul 163, han ils de Mont resalvau la 10avla part, 9 audan alla pervenda, 4 al pauperesser, in alla calustria. Ils auters dretgs separtan sin 24 possessurs. La rendita annuala ded in dretg ei presentamein frs. 5.—. Ella vegn a crescher, sch'il considerabel deivet vegn pli pigns.

La tegia ei fittada da tut ils dretgs. Igl ugau d'alp prend si ils animals e controllescha las lavurs cuminas. Il cautegia pladescha la fumeglia ed ha quitau per la vivonda de quella. La paga dil cautegia ei: 30 frs. + 1 stèr de 6 kg + 1 dretg de scotga = 2.50 frs. ed in tschagurn. Il „dretg de scotga“ exista schiglioc buca pli.

Si Mughels vegn intragliauter cargau: 85 vaccas, 35 genètschas, 45 mugias e 40 vadias. Ils nuegls han 185 rentadas. En cass de basegns anflan era ils vadias sufficient plaz, essend che quels vegnan buca rentai. Da quels armauls han quitau: in signun, in zezen, 2 pasters, in sterler ed in buob. Ils subdits dil sterler stattan da bun'aura era la notg egl ault. Ils vadias-taur ston uss ira cun las vaccas. Quellas gaudan bein la gronda part dil pastg dals stupents muletgs, mo era ils schetgs han dretg da quels.

1911 ein las stallas vegnidadas baghiadas. Schluein pretendeva che Lags stoppi furnir gratuitamein la necessaria lenna leutier. Igl ei vegniu tier prozess. La sentenza della dertgira ei stada: Lags ha bein l'obligaziun de furnir la lenna

---

per manteniment dils baghetgs existents, mo buca per baghetgs novs sco las stallas. Sch'ins ha nuegls ston ins era haver prau da fein. Quel sesanfla sut il mir de Surcrap. Il fenar si d'alp ei emperneivel, sch'ins gartegia bialaura ed ei maunca buc umens per purtar. Prau e stalla schaian 7000 meters in ord l'auter.

1925 ha l'alp Mughels survegniu ina tegia nova. Il stavel vegn lavaus ora mintga 10—12 dis. Otg dis avon cargar vegnan ils dutgs mets en bien stan, sinaquei ch'ins sappi schuar scoiauda.

Mintg'otra dumengia vegn il zezen cun carr e cavagl giu tiel cautegia. Quel ha gia semtgiau il necessari per las suandontas jamnas. La dumengia avon Nossadunna d'uost cuntegn la carga enzatgei tutaparti, in schambun. Igl ei usit per Mughels, che la vigielgia dils 14 d'uost cun gigina vegn aunc adina tenuta fideivlamein. Ei dat negin solver; allas 12 ris e groma. L'auter di gusta il schambun, ch'il cautegia ha termess si, excellent. Persuenter survegn quel miez stèr pischada e tschagrun frestg. Il cautegia sa buca s'enrihir entras quei brat, mo el tegn tuttina ferm quella veglia e propi biala izonza.

L'alp de Schluein udeva entochen ils davos onns tiellas alps prigusas. Columbart e Surcrap vulevan mintg'onn lur unfrenda. Buca per nuot stat il fecler demaneivel. Ils davos onns ei vegniu eregiu mirs en ina lunghezza de 2000 m. Igl entir territori de Surcrap ei serraus. Ils mirs dellas vards surveschan plitost sco seiv encunter las alps confinontas.

Aunc bia pli grond inimitg ch'ils precipezis ed igl ual ault fuva „il mal ner“ (Rauschbrand). La perdita de 4 armauls en ina stad fuva nuota enzatgei extraordinari. Ensemen cun las alps dasperas, havess ins saviu duvrar in cutsch permanent, sco Flem havevi avon onns. Il violar biestga e s. h. pors ha giu stupent success. Mal ner e malsogna de salvanoris ein ussa quasi excepziun.

Las taxas ein differentas pils possessurs de dretgs, purs dil liug ed jasters. Biestga jastra ei libra de lavur cumina; persuenter ein las taxas pli grondas. 1938 han las vaccas pagau 45, genetschas 32, mugias 25 e vadials 18 frs. Igl arvè per outra biestga ei 15, 17, 13 e 7 frs. Pors astga vegnir cargau 1 sin 4 vaccas. Taxa per salvanoris 12, anseuls e tschuts 2 frs. La fumeglia vegn pagada il di della scargada cumpleinamein. — Cun quei sistem han ins fatg bun' experientscha.

Sper il stavel ruaussan 4 craps. Suenter grondezia e peisa ei in crap dil signun, ils auters dil zezen, paster e buob. Il fumegl che pudeva buc alzar pulita-mein siu crap, vegneva strusch taxaus sco habels per siu survetsch. Il medem advocat che veva maniau de fierer il saltèr en la ruosna de tgauns, ha alzau il crap dil signun e demussau cheutras, ch'ei detti buca mo advocats cun buna bucca, mobein era tals cun ferma bratscha.

In fermezia um sto Sep Brunner de Schluein, avon gleiti 80 onns signun a Mughels, esser staus. El ligiava ensemen ils 4 craps cun in terschiel ed

---

alzava els sco de far nuot. Plirs fumegls della vischinonza cartevan ded era esser ferms e vegnan in bi di tiel Sep. Quel salida els amicablamein, va en tschaler e tuorna cun in curtè plein latg en in maun. Els han stuiu duvrar omisdus mauns per beiber empau latg. Vesend tanienta forza, ein els gleiti spari e schau cunbien ils craps ed il Sep.

Presapauc si amiez l'alp, sper l'alp s. Martin, stat „il plaun cumin“. Cheu vegnevan sin in di fixau las pugnieras d'in grond diember d'alps rimnadas. Ins vuleva saver, quala seigi la pugniera dellas pugnieras. Cun la renomada Crutscha de Ruschein eis ei in onn buca iu ton bein. Ella ha piars il tgiern grad e cul pugniar eis ei stau finis.

Demai che nus essan arrivai sin territori historic da quellas vards, seigi dedicau in pèr plaids alla pugniera.

Il temps ei stulius, che buns purs fagevan ir lur rauba per nutrir il quet de haver la pugniera. Era mettan ins buca pag bréls vin, ed aunc meins spendan ins enzaconts marenghins depli per ina pugniera. Che quella veva ed ha aunc oz veramein muntada, cunzun per possessurs d'in grond muvel, selai buca snegar. La biestga de quels tals stat il pli demaneivel della pugniera; en stavel e sin pastg ha ella bien ruaus. La pugniera tegn guardia e defenda, sch'ei fa basegns.

Rudolf de Mont, il davos „barun“ de Schluein, ha giu biars onns la pugniera; pliras gadas schizun 3 talas, sin l'alp Mughels. El cargava varga 30 tgaus biestga. Siu migiur, sco era el sez, leva nuota spender zatgei extra per pugnieras. Era il feagl vegl dil migiur metteva buca gronda peisa sissu. Ton pli narrs fuvan ses frars, cunzun il cratsch! Pliras jamnas avon la cargada stueva la schumellina, ina buna vacca de latg, haver bien si cuolm, sinaquei ch'ella vegni ferma. L'aveina destinada pils cavals mava si cuolm. La buna mumma pudeva buca resister al tulenar dil „pop“ ed unfreva enqual paun. Quei tut davos il dies dil bab, il qual vegneva mo il di della groma dil barun si cuolm il matg.

La principala lavur dils buobs il di della cargada fuva de catschar ensemen las vaccas per vegnir sissu, quala seigi la pugniera. In onn ei la pugniera dil barun ida vitier la vacca d'in auter pur, mo immediat tschessada senza metter. L'auter di ha la vera pugniera dumignau l'autra senza breigia. Ei ha lu seresultau, che la pugniera dil di della cargada aveva stuiu laguoter in'entira butteglia vinars avon che vegnir en l'alp!

II. Las alps de Sagogn

Las alps de Sagogn, priu ora Padanatsch, schaian sin territori de Lags. Las 100—110 genetschas vegnan 5—7 dis avon igl auter muagl sil Plaun, la pli bass' alp. Quel muossa tuttas qualitads d'in anteriur lag. El ei 20 minutas liungs e miez aschi lads. La mesadad encunter la damaun ei de Lags. La midada dil Plaun ei ussa la Fuorcla. Cheu san las genetschas guder meglia jarva. Quell'alp ei vegnida engrondida entras cumprar vitier territori

---

de Falera. Il pastur de genetschas survegn cun aunc in buob ina paga de 850 frs. senza spisa. La Fuorcla vesa ussa negin purment, perquei secuntentan ins aunc adina cun ina schliata via. Pli baul fuva il Plaun l'emprema midada dellas vaccas; ussa dellas genetschas.

La principal' alp de Sagogn ei l'alp S. Martin, era numnada Alpsura. La vischnaunca ha acquistau l'alp dalla claustra de Mustér. Quei sa buc esser daventau suenter il 15avel tschentaner. Ei para ch'il liug hagi stuiu far in imprest per pagar l'alp. Da cheu deriva „igl arvè dil prè“, ch'exista aunc ussa. La vischnaunca sto pagar annualmein alla pleiv catolica frs. 44.88 cts.

L'alp vesa dalla cargada 100 vaccas e 70 vadias. La fumeiglia ein: 1 signun, 1 zezen en tegia, 1 zezen de lenna, 2 pasters ed in stagn buob pils vadias cun ina paga de 150 frs. Igl onn 1885, d'in temps ch'ins saveva en las alps aunc nuot de cafe e macaruns, han ils 2 signuns de Sagogn giu ina paga de 100 e 115 frs. Ussa ei quella silmeins 4 ga ton. Tgei midada enteifer miez tschentaner!

L'alp S. Martin ha ina midada sura; tochen avon 70 onns ina tiarza, la tegia-crap. Ins ha anflau, ch'ina tegia en quell'altezia nezegi pauc, essend ch'il territori vegn pasculaus dals vadias, che stattan di e notg egl ault. Era las vaccas van si tegia-crap duront la midada sura e san guder quell'excellent jarva. La tegia della midada sura scomia mintga dus onns plaz. Quei auda era tiella cultivaziun dell'alp; ei dat niev muletg. Ins preferescha slondas da purs a buccadas tetg. Cheu vegn ei bein caschau, mo il purment transportaus dafertontier en tegia sut.

Entras cumprar successivamein ils dretgs, ha Sagogn acquistau in' alp en Val S. Pieder, il Padanatsch. Cheu carga Sagogn 100 mugias e 4—500 nuorsas. Entochen avon 20 onns stavan las alps sut administraziun della vischnaunca. Las taxas vegnan tenidas cun tutta forza a bass; da meglieraziun dellas alps negin raschieni. 30 vaccas vegnevan cargadas naven. La vischnaunca fageva pauc bunas fatschentas. Ella stuev'esser cuntenta sch'ei mava si péz e cup. In onn han las entradas buca pudiu tonscher cumpleinamein per pagar la fumeiglia dil Padanatsch. Finalmein ha la pluralitad sfurzau la vischnaunca d'affitar las alps. Ils pursanavels de Sagogn ein fittaders dil Plaun, Fuorcla e S. Martin. Il Padanatsch ha in privat de Val S. Pieder fittau.*)

Ussa ha il progress saviu entscheiver. Ei dat numerusas lavurs cuminas. Gia avon cargar vegnan ils dutgs mets bein en uorden. Mintga 10 dis vegn il stavel lavaus ora. Ils dutgs meinan il cultem sil muletg. La tegia ha indrez modern: aua en tegia e sut ils curtès, fueina serrada e panaglia, che vegn tratga dall'aua. Il medem pursanavel, che ha construuiu igl indrez della panaglia, ha era construuiu in utensil per trer siadora armauls dai en.

*) Igl ei tuttavia necessari de far diever de quels plaids el senn sura, conform alla lescha civila.

1929 ein las stallas dell' alp S. Martin vegnidas baghegiadas. Mintga baghetg ha dus nuegls. En in nuegl han 32 vaccas plaz, aschia ch' ils vadials han in refugi en cass de basegns. El camon dasperas san 25—30 nasliungs gnu-gnar cummadeivlamein — senza disturbar in l' auter.

Ils pursanavels tscheinseschan il deivet dellas stallas. La vischnaunca sa quintar che sias alps rendien annualmein buca meins che 3500 frs. Ellas vegnan affitadas per 6 onns.

Genetschas jastras han ina taxa de 35 frs.; pors 10 frs.; tschuts 3 frs, an-seuls 1 fr. El Padanatsch pagan las mugias dil liug 18 frs.; las nuorsas frs. 1.30. Las autras taxas dil Padanatsch ei caussa dil fittader.

Pli baul existeva il „latg scotga“. Scadin pur survegneva pil liter latg silmeins 1 rap. Quei debien vegneva tagliau sils salvanoris. Las alps vegnan benedidas mintg'onn. Omisdus plevons della vischnaunca paritetica survegnan in stèr pieun.

Igl arvè per vaccas, genetschas e vadials vegn quintaus sin atgna maniera, cun 15avels. La vacca paga 8/15avels, la genetscha 5/15avels ed il vadi 2/15avels. Quei para igl emprem mument in curios quen, mo consideront tuts facturs, tuttavia buca schi de penn. Tagliau pustretsch vegn ei gia il davos d'october ni l'entschatta november. Ils perveseders bassegian de far encuna-schientscha cun la treglia de cuolm.

III. Las alps de Lags.

Las 5 alps de Lags ein communablas e schaian sin agen territori. La principala ei Nagens. Fertion ch'ins sa intervegnir sur l' historia dellas alps pauc auter ch' empau tradiziun, ei quei buc il cass davart Nagens. Sigr. Dr. E. Camenisch, plevon a Valendau, ha regalau al scribent de questas lingias sia broschura: „Historia dellas alps communalas de Valendau“. Ord quella lavur ein diversas notizias risguardadas cheu. Il grond archiv de vischnaunca di zun nuot, che quella (Valendau) havevi part de Nagens. La tradiziun de Valendau astga buca vegnir refusada, pertgei ella stat sin bien fundament. La via ded ir ad alp cun biestga ei cun ils nums: Bargaus, Planezas, Salums e Marcous fixada aschi bein, ch'ins savess oz buca prender ina pli adattada via. Sch'ins ha dubi della tradiziun de Lags, che las cauras de Valendau mavien tochen Nagens, sto ins saver, ch' il cavrer de Sagogn va aunc oz pliras gadas ad jamna pli lunsch che mo tochen Nagens.

In document egl archiv de Lags raquenta, che barun Duri Bruno de Razen hagi ils 12 de november 1397 cediu si' alp Nagens a „4 pietus, beinmodests“ umens de Lags e Valendau. Il prezi per la midada-maun ei stau in bov ed in tscheins annual consistent en caschiel da presenta valeta de 300—350 frs. Historic eis ei, ch' enzaconts libers de Valendau eran s'alliai culs „libers de Lags“. La tradiziun di, che Lags hagi dau a Valendau per Nagens in zenn. Quei fuss il zenn mesaun, che penda aunc oz sil clutger de Valendau e porta l'annada 1447. Igl ei segir, che Valendau veva da quei temps part

---

de Nagens. Ch'ils de Valendau hagian denton dau in'entir' alp per in zenn ei strusch de crer.

L'administraziun dellas alps ei per part els mauns della vischnaunca, la quala trai en igl arvè. In commember della suprastanza ei ugau d' alp. Quel sto haver quitau pils baghetgs ed ils armauls jasters.

Il nurser ei pastur de vischnaunca, buca mo per la stad, era per la primavera ed atun sin pastira. El vegn elegius e salarisaus da quella. L'ulteriura administraziun ei caussa dils pursanavels cun in cautegia alla testa.

Entuorn ils 12 de zercladur vegnan 80 vaccas ensemen cun 45 genetschas sil Plaun. Il medem di van 300 nuorsas dil liug e 100—150 jastras sill' alp Muladéra. La taxa dellas davos numnadas ei stada per 1938 frs. 2.80.

La tegia dil Plaun mida mintg'onn plaz. La midada dil Plaun ei Nagens. La gronda e teissa spunda de Scansinas unescha il Plaun cun Nagens, la principal' alp de Lags. Quella ha survegniu igl atun 1938 ina stupenta tegia nova. Ella ha plaz de durmir per tut la fumeiglia. Il fecler vesa ils pasters silpli da stermentus'aura.

Mintg' auter di ston ins far ina viseta al Plaun per rugalar il purment. Stallas posseda Nagens buc. Per untgida survescha il grond uaul tut maneivel. Lavau or stavel a Nagens vegn ei mintga 12—15 dis. Suentier miez uost tuornan las vaccas puspei giul Plaun, suandadas da 20—25 pors. Las genetschas stattan vinavon a Nagens tochen la scargada. Ellas stattan egl ault e vegnan buca mintga sera en stavel cun las vaccas.

Sin Nossadunna d' uost ha la vischnaunca l'obligaziun de tarmetter si Nagens in liter vinars alla fumeiglia. Il signun ha liber quei di, va giu el vitg e vegn tenius sco da perdanonza.

Il sterler cun ina paga de 190 frs. ha per sias 50 mugias las midadas Uaul e Curtgani.

Il vadlèr, in buob, pertgira 60 vadias per 130 frs. — Il caver va, pon ins dir, mintga di si d' alp. Las cauras han schizun il dretg de pascular Sutcrap, che s'auda tiell' alp de Sagogn.

Pugniera e miseriera survegnan negin tschupi tiella scargada. Il nurser stat aunc 15 dis pli ditg suenter la scargada della biestga sill' alp, sche l'aura lubescha. Las nuorsas stattan uss fetg bein, pertgei l' alp ei vegnida tut-enina gronda.

Las alps vegnan benedidas annualmein.

Pli baul retergeva il prèr 5 stéra pieun dallas alps. La vischnaunca ha lu cumprau ora quei tscheins fier ed uniu cun la pervenda.

Davart las taxas fa Lags differenza denter burgheis, domiciliai ed jasters.

IV. L' alp dils de Schnaus

Ruschein, Ladir e Schnaus formavan pli baul ina vischnaunca. Dalla separaziun ha era Schnaus survegniu sia buca gronda, mo bun' alp. L'administraziun stat els mauns dils pursanavels, dils possessurs de biestga. Il cautegia stat alla testa; in cau dell' alp enconusch' ins buc. Dalla cargada vegnan

---

intraglauter 50 vaccas, 10 genetschas e 15 vadials tier jarv' alpina. Quels van ensemen. In pèr dis suenter gnugnan ils pors sin l' alp. Quels han ina taxa de 10 frs. Scadina vacca ha „in dretg de scotga“, ch' ei valetaus cun 3 frs. Il pur che ha treis vaccas, paga pia per siu salvanori mo 1 fr.

Las mugias ston vegnir cargadas daven, sco aunc en divers loghens. La fumeglia consista ord signun, zezen, paster e buob. Las pagas ein ualti conformas a quellas ded autras alps. Il buob retrai 70 frs. ed in tschagrun. Per mantener in bien fumegl vegn la pagaglia alzada considerablamein.

La midada sura, numnada Tegia-crap, ha ina buna tegia sco nova. Cheu vegn ei bein caschau, mo il purment vegn transportaus en Tegia-sut. Quella ha pulit indrez: Aua en tegia e tschaler; sut curtès aua currenta. Il cucu (latg asch) ha era da cauldadas stads piars siu clom dil taliter.

Burgheis pagan pigl arvè 1.90, jasters 50 0/0 depli.

Sin haver pugniera vegn tschentau pintga peisa; tonaton survegn ella dalla scargada, ils 22 de settember, in tschupi sco la miseriera.

La lenna de barschar sto vegnir purtada, essend negin cavagl sin l' alp.

La via ded alp ei carrabla. Ils gurvèts stattan cun in' excepziun tuttina sin targliun ni sliusa.

L' untgida ei fetg favoreivla. Amiez il maneivel agen uaul sesanfla ina buna pastira. La vischnaunca ha vendiu anno 1918 lenna da quei uaul sidretg per 55 frs. il m³. — Il stavel vegn lavaus ora mintga 15 dis; duas gadas va ei treis jamnas.

Ils muntanaders ston dar bein adatg, che scadin pur survegni era pischada dalla Tegia-crap, pertgei quella ei pli grassa. Ils muns ein gia fatgs avon la clamada e repartiziun. En in' alp pintga va quei. Il signun vegn taxaus suenter la buontad dil caschiel. Sche quel ei propi buns perdunan ins bugen, sch' el ha duvrau per la stéra pli che 33. Bia pischada e bien caschiel vegnan vess ensemen.

Cun il violar han ins fatg bunas experientschas. La malsogna de pors ei bunamein svanida sin l' alp.

La pintga vischnaunca de Strada ha negina alp. *)

V. Prada

Sin territori de Sursaiissa schai quella bial' alp de vaccas senza bunamein in crap. Quei ei in' alp privata de 102 dretgs. Sin in dretg e miez tucca, ei ina vacca, en tut pia 72 vaccas. Suenter la scargada ei l' alp pastira de cauras.

L' administraziun stat per gronda part en maun dil cautegia. Las finanzas ein caussa della suprastanza cun president, cassier ed actuar.

La fumeglia consista ord signun, zezen e dus pasturs ni paster e buob. La cargada vegn fatga entuorn miez zercladur; la scargada sil pli tard ils 20 de

*) nb. Fotograf Gallner, domiciliaus a Schnaus, posseda ina buna fotogr.: Ils gurvèts cargai en stavel avon tegia de Schnaus.

---

settember. Salvanoris vegnan 12—15 sin Prada. Igl arvè per ina vacca senza dretgs ei 30 frs.

Ils possessurs de dretgs san disponer libramein sur da quels: Guder sez e schar vi, cumprar e vender.*

Pli che la mesadad dils dretgs auda a privats de Glion; ils auters si Sursaissa, Surcuolm e Flond. La pervenda de Surcuolm ha 3; la baselgia 1 dretg. Prada ha nobel indrez: Stupenta tegia e stalla nova, motor d'aua per trer panaglia, aua per sferdantar il latg. Il plan della tegia ei vegnius 1939 sin l'exposiziun a Turitg.

Sin pugniera e miseriera vegn ei dau speziala peisa en quell' alp. La necessaria lenna per tegia e baghetgs sto igl uaul de Sursaissa furnir gratuitamein. La via, strusch carrabla, stat en contrast cugl indrez dell' alp. Cass de neiv han ins fein cumprau dals cuolms. Il stavel resta adina schubers e drova buca vegnir lavaus ora. Las vaccas van la sera directamein en stalla, nua ch' ellas vegnan mulschidas. Mintga 3—4 jamnas vegnan 4 umens, laian menar tut il cultem rimnau tras ils dutgs e schuan aschia il muletg ed autras parts dell' alp pli bass che la tegia.

Empau sco scuidonza sur „l' alp dils signurs“ tschaghegna ord il vers:

Quels de Glion van sin Prada cun gronda parada,

E tuornan a casa cun gronda cargada!

VI. L' alp de Riein

L' alp communabla de Riein schai sin agen territori. Ils 15—20 de zercladur vegnan 30—35 vaccas, paucas genetschas e 15—20 vadials cargai. Quels armauls van ensemen. Il latg de 25 cauras vegn chischaus cul latg vacca. Quei sto dar in stupent caschiel. La scargada ei fixada sils 18 de settember, il di ch' ils cuolms vegnan dai libers. L' alp de nuorsas vegn buca duvrada pli suenter ch' il nurser ei ius surengiu avon paucs onns. Ussa san ils camutschs guder nundisturbadamein quell' jarva. Mintga burgheis ha in dretg scotga, quei ei il dretg de cargar in salvanori, era sch' el ha negina biestga. Perquei vegn ei cargau 12—15 pors; memia bia suenter il diember vaccas. La fumeiglia consista ord signun, zezen e paster. Untgida ei igl ualti allontanau uaul. Cass de neiv ei la via fetg prigulusa. Il lavar ora stavel sa buca vegnir practicaus durant la stad. Igl atun vegn il mantun grascha rasaus ora sil pastg. Riein ha aunc manteniu l' expressiun „a masiras“, mo ussa en auter senn. 8 ni 10 dis suenter la cargada van umens, ils pasturs de casa e buobanaglia si d' alp a masiras. Tgi che ha survegniu seit sa beiber latg. La lavur consista principalmein enten far seiv. Il signun drova buca trer panaglia quei di. Da miezdi dat ei „ris da groma“ tier. Dad in memia grond e grass spitg da pli baul vegn ei aunc ussa raschunau. La sera van paster e zezen giu vitg e fan cun sac e canaster viseta a quels ch' ein stai a masiras. Els tuornan ell' alp cun buccadas carn, pettas, ovs, tubac e vinars. Menziun mereta aunc la biala cauma al pei dil Péz Miezdi. —

VII. L' alp de Valendau

La gronda e bial' alp de Valendau ei „L' alp gronda“ en Stussavgia. Sin intschess della vischnaunca stattan enzaontas alps pintgas, che audan als divers uclauns. La populaziun de quels ei tschessada. Cheutras ha la cultivaziun e muntada dellas alps pitiu. Il latg caura vegn chischâus ensemen cul latg vacca. Nus numnein mo treis talas alps. L' alp da Dutga vesa 20 vaccas. L' alp da Brün ha 40 dretgs. Sin l' alp de nuorsas bèschlan avon mesa stad 450 tgaus. Suenter ei la muntanera en Stussavgia. L' alp da Turisch ei ussa pauc auter che pastira.

Steil' alva

*Steil' alva, flur beada,
eis buca ina gada
neugiu dal tschiel sbagliada,
ti flur dil sogn Parvis?*

*Leu nu ch' il di ca stezza,
il mund l' ureglia gezza,
leu sum si sum la pezza,
leu ei tiu paradis!*

*El blau dil tschiel nutrida,
sil cor cun aur garnida,
schi alva sco cambrida
tudi resplendas ti!*

*Schi bial' ei tì' egliada
che mira incantada
la fiasta de parada
dal matg e dal tschupi!*

*Sin fossa per memoria
raquentas da victoria
mussond ensi en gloria;
quei fas mo ti, mo ti!*

*Maria innocenta
ei bein cun tei parenta;
miu cor tut agen senta:
„La flur de siu manti!“ —*

Sur G. Batt. Sialm, Pleiv-Vella